

TANULMÁNYOK

**A m. kir. Veszprém-jutasi Honvéd
Altisztképző és Nevelő Intézet zászlaja¹**

RAINER PÁL

„Sok szenvedés után jobb jövőt remélve.”

Veszprém és a m. kir. Honvédség egykori büszkesége a Jutasi Honvéd Altisztképző és Nevelő Intézet 1924-től 1944-ig működött az akkor még kezdetben nem a városhoz tartozó, ám városközeli Jutas pusztán.² Az intézet a II. világháború végén, a hadiesemények következtében 1944 decemberében, személyi állományával és felszerelésével együtt kitelepült a Német Birodalomba.³ Itteni kálváriájuk (és egyben az intézet két évtizedes története is) 1945. április 23-án Gutenecknél ért véget, ahol amerikai hadifogságba estek. Felszerelésüket az amerikaiak hatalmas máglyán égették el.⁴ Talán itt és ekkor pusztulhatott el az intézet zászlaja is, már ha egyáltalában eljutott idáig. Bár nem túl valószínű, de végső soron az sem zárható ki, hogy esetleg még napjainkban is egy, a fegyverletételnél jelen volt szemfüles amerikai katona leszármazottjának otthonát díszíti valahol az Amerikai Egyesült Államokban. Tanulmányomban az intézet zászlajának történetét szeretném felvázolni.

A zászló adományozása, felszentelése minden korszakban és minden hadseregben kiemelt jelentőségű esemény az adott alakulat vagy intézet történetében, hiszen a csapatzászló a katonai becsület jelképe. Nem volt ez másként Veszprémben, illetve Jutason sem.

¹ Jelen tanulmány kibővített változata a Gödöllői Városi Múzeum Nagy Sándor konferenciáján, 2019. nov. 22-én elhangzott előadásom a Jutasi Altisztképző Intézet zászlajára vonatkozó részének (Nagy Sándor megvalósult zászlótervei Veszprémben). A zászlóterv megvalósulását említi: ÖRINÉ NAGY 2019. 11–12, színes ábrával.

² Az intézet történetéről: FÖLDESI 2010.

³ FÖLDESI 2010. 110. (v. Tóth Imre ezredes iskolaparancsnok leírása), 120. (Koppányi Sebestyén főhadnagy leírása), 134. (v. Káplán György főhadnagy leírása).

⁴ FÖLDESI 2010. 112. (v. Tóth Imre ezredes iskolaparancsnok leírása), 137–138. (v. Káplán György főhadnagy leírása).

Az ekkor már csaknem két esztendeje működő intézet zászlaját, Veszprém város adományát, 1926. augusztus 8-án szentelték fel a kormányzó és számos más országos és helyi katonai, egyházi és civil notabilitás jelenlétében.⁵ A zászló készítéséről február 21-én,⁶ a zászlószentelésről először augusztus 8-án adott rövid hírt a veszprémi sajtó,⁷ majd augusztus 15-én⁸ hosszadalmasan és részletesen is beszámoltak az eseményről, amelyről némi késéssel a korabeli filmhíradó is megemlékezett.⁹

A zászlószentelés és a kapcsolódó ünnepek a sajtó és a fényképek alapján az alábbiak szerint rekonstruálhatóak.

József kir. herceg, tábornagy szárnysegédeivel megérkezik az altisztképző intézetbe. Forrás: LDM–TFGy 69.3639.

A jutasi tábort a jeles napon – amely vasárnapra esett – hajnali 5 órakor zenés ébresztő keltette fel. Megtörténtek az utolsó simítások. Elsőként Habsburg-Lotaringiai József kir. herceg, tábornagy,¹⁰ az I. világháború legendás hadvezére érkezett meg (feleségével¹¹ és fiával, József Ferenc kir. herceg, huszárszázadossal,¹² valamint feleségével¹³), akiket az intézet bejáratánál fo-

⁵ FÖLDESI 2010. 56–61. old. leírása, 56., 61., 173–175., 185. old. ábrái.

⁶ *Veszprémvármegye*, 1926. febr. 21. 3.

⁷ *Veszprémi Hírlap*, 1926. aug. 08. A jutasi altisztképző intézet zászlószentelése. 3.

⁸ *Veszprémi Hírlap*, 1926. aug. 15. Veszprém város ünnepe. A jutasi m. kir. Honvéd Altisztképző Iskola zászlószentelése. A MOVE országos sportünnepélye. 1–3.

⁹ Magyar Híradó 140. 1926. október. A m. kir. Jutasi Honvéd Altisztképző- és Nevelőintézet zászlószentelési ünnepélye.

¹⁰ Habsburg-Lotharingiai József (Alcsút, Fehér vm., 1872. aug. 9. – Rain bei Straubing, Bajorország, 1962. júl. 6.) főherceg, m. kir. herceg, hivatásos katonatiszt, 1918-tól osztrák–magyar, majd magyar tábornagy, az I. világháború hazánkban egyik legnépszerűbb hadvezére. HOFMANN–HUBKA 1943. 39–42. arcképpel; HAMANN 1988. 191–192. arcképpel; SZÍJJ–RAVASZ 2000. 318–319.

¹¹ Wittelsbach Augusztina (München, 1875. ápr. 28. – Regensburg, 1964. jún. 25.) 1893-óta volt József kir. herceg felesége. HAMANN 1988. 58. fotóval.

¹² Habsburg-Lotharingiai József Ferenc (Brünn, 1895. márc. 28. – Carcarelos, Portugália, 1957. szept. 25.) főherceg, kir. herceg, huszárszázados. HAMANN 1988. 193.

¹³ Anna szász kir. hercegnő (Lindau, 1903. máj. 4. – München, 1976. febr. 8.) 1924-óta volt József

gadott annak parancsnoka, vitéz Vajtafy (Vasek) Ottó alezredes.¹⁴ (A megmaradt felvételeken csak József főherceg érkezése és jelenléte követhető nyomon. Elképzelhető, hogy fia és menyé végül nem vettek részt az ünnepségen. – R. P.)

Az ünnepségen jelen voltak: Magyar Károly, Veszprém vármegye főispánja,¹⁵ Komjáthy László, Veszprém város polgármestere,¹⁶ Keczer Imre alispán helyettes, Kránitz Kálmán nagyprépost, felszentelt püspök,¹⁷ Szentes Anzelm zirci ciszterci perjel,¹⁸ Strausz Antal veszprémi kanonok plébános,¹⁹ Csajághy Károly kúriai bíró,²⁰ Horváth Károly miniszteri tanácsos, Czövek Imre tanácsos, Hanitz Gáspár műszaki tanácsos, dr. Horváth Béla,²¹ Bokrossy Jenő,²² Rosos Károly,²³ Szigethy Ferenc városi

Ferenc kir. herceg felesége.

- ¹⁴ Vajtafy (1925-ig Vasek) Ottó (Budapest, 1882. okt. 11. – Budapest, 1967. febr. 15.) hivatásos katonatiszt, ezredes. 1924–1926 között a Jutasi honvéd Altisztképző Intézet első parancsnoka. Életrajza: FÖLDESI 2010. 78–79. arcképpel.
- ¹⁵ Magyar Károly (Kamond, Veszprém vm., 1869. júl. 24. – Szombathely, 1931. máj. 21.) ügyvéd, gazdász, 1922–1926 között Veszprém vármegye főispánja. 1927-től felsőházi tag. Életrajza: HAHN–ZSADÁNYI 1929. arcképpel, VARGA 2014. 658.
- ¹⁶ Komjáthy László (Veszprém, 1876. szept. 2. – Veszprém, 1930. aug. 30.) ügyvéd, 1911–1929 között (kivéve a Tanácsköztársaság idejét, amikor eltávolították tisztségéből) Veszprém város polgármestere. Életrajza, működése: HAHN–ZSADÁNYI 1929. arcképpel; HOGYA 1998.; CSISZÁR 2014.; FÖLDESI 2014.; MIHÁLYFI–RUPERT 2017. 72–73.
- ¹⁷ Kránitz Kálmán (Zalaapáti, Zala vm., 1841. júl. 1. – Veszprém, 1935. júl. 12.) r. k. pap, 1907-től cymeai címzetes püspök, 1922–1935 között veszprémi nagyprépost, általános püspöki helynök. Életrajza: HAHN–ZSADÁNYI 1929. arcképpel; PFEIFFER 1987. 146–147.
- ¹⁸ Szentes (1890-ig Svetics) Anzelm (Szentgrót, Zala vm., 1857. ápr. 7. – Zirc, 1933. dec. 30.) ciszterci szerzetes. 1873-ban lépett be a rendbe. 1880-ban szentelték pappá. 1911-től zirci plébános. 1912–1931 között zirci prior. Életrajza: Magyar Katolikus Lexikon 2007. 12:959.
- ¹⁹ Strausz Antal (Nagylyngyel, Zala vm., 1872. ápr. 2. – u. ott, 1935. júl. 5.) r. k. pap, 1923–1930 között veszprémi kanonok plébános. Életrajza: PFEIFFER 197., 200.
- ²⁰ Csajághy Károly (Csajág, Veszprém vm., 1873. nov. 13. – Veszprém, 1961. szept. 6.) bíró, 1922-től a veszprémi kir. törvényszék elnöke. A Veszprémi Dalegyesület elnöke. Életrajza: HAHN–ZSADÁNYI 1929.; VARGA 2009. 117.
- ²¹ Horváth Béla (Zirc, Veszprém vm., 1878. jún. 16. – Veszprém, 1945. okt. 25.) ügyvéd, 1911–1920 között Veszprém város főjegyzője és helyettes polgármestere, 1920-tól városi tiszti főügyész. Életrajza: HAHN–ZSADÁNYI 1929. arcképpel. Sírja az Alsóvárosi temetőben található.
- ²² Bokrossy Jenő (Veszprém, 1882 – Veszprém, 1968) mérnök, t. mérnök hadnagy, 1917-től Veszprém város műszaki tanácsnoka. Később a városi mérnöki hivatal vezetője. Városrendezői tevékenysége máig is meghatározó Veszprémben. Sírja az Alsóvárosi temetőben található. HAHN–ZSADÁNYI 1929.; JÁKÓY 2010. 40., 43–45. fényképekkel; NAGYNÉ–SZABÓNÉ 2014. 18. (a vonatkozó részt Jákóy Bernadett írta).
- ²³ Rosos Károly (Zirc, Veszprém vm., 1874. márc. 4. – Szentkirályszabadja, Veszprém m., 1951. aug. 1.) jogász, 1922-től Veszprém város közigazgatási tanácsnoka, 1927-től a városbírói hivatal vezetője. 1935–1941 között Veszprém város polgármestere. HAHN–ZSADÁNYI 1929. arcképpel; VARGA 2009. arcképpel.

tanácsosok, dr. Totth Béla vármegyei tiszti főügyész,²⁴ dr. Kiss Ernő kir. ügyész, Witz Béla, a cserkész szövetség országos elnöke,²⁵ dr. Pusch Ödön veszprémi kegyesrendi (piarista) főgimnáziumi igazgató.²⁶

A katonai és polgári hatóságok képviselői a jutasi MÁV állomáson várták a kormányzót, testőrségét²⁷ és kíséretét hozó Turán vonatot, amely délelőtt 10 óra után futott be. A kormányzó a tömeg éljenzése közepette szállt ki a vagonból, majd ellépett a Kozderka László százados²⁸ vezényelte díszszázad előtt. (A díszszázad valószínűleg a Veszprém helyőrségét alkotó 4/III. gyalogzászlóalj állományából került ki.)

Ezután Magyar Károly főispán és Komjáthy László polgármester²⁹ üdvözölték rövidebb beszéddel a kormányzót, aki szintén röviden válaszolt:

– „Mikor egy évvel ezelőtt itt voltam, a múzeumot avattuk fel.³⁰ A vármegye és Veszprém város közönsége ekkor a múltnak hódolt. A mai nap ünnepe a jövőnek, az új magyar nemzedéknek szól. Mindkét eset, ami idehozott, azt bizonyítja, hogy a vármegye és a város közönsége ifjúságunk törekvéseit dicséretméltó (sic!) szeretettel támogatja. Ezt, és ezt a kedves fogadtatást szívből köszönöm.” (A megmarat fényképek szerint – a sajtóhírtől eltérően – Komjáthy polgármester nem a vasútállomáson, hanem a jutasi táborban mondott beszédet a kormányzó előtt. Esetleg elképzelhető, hogy már a vasútállomáson is üdvözölte őt, de erről nincsenek fényképek.) A beszédek után Erdős Ilke nyújtott át

²⁴ Totth Béla (Hegyese, Zala vm., 1883 – ?) ügyvéd, 1925-től Veszprém vm. tiszti főügyésze. Életrajza: HAHN–ZSADÁNYI 1929.

²⁵ Witz Béla (Zsablya, Bács-Bodrog vm., 1889. febr. 28. – Esztergom, 1962. jún. 23.) r. k. pap, kanonok, 1922–1930 között a Magyar Cserkészszövetség országos elnöke.

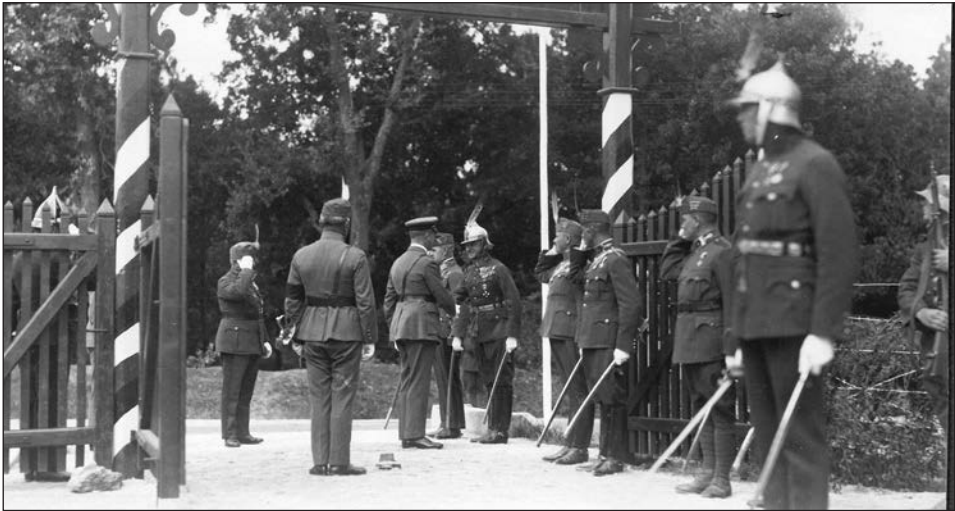
²⁶ Pogor (1934?-ig Pusch) Ödön (Budapest, 1887. febr. 24. – u. o. 1950. okt. 18.) piarista szerzetes. 1903-ban lépett be a rendbe. 1910-ben szentelték pappá. 1920–1928 között a veszprémi piarista gimnázium igazgatója. LÉH–KOLTAI 1998. 302.

²⁷ A fényképek tanúsága szerint a kormányzót kísérő testőrséget 1920–1927 közötti parancsnoka görgői és toporcezi Görgey György (Kassa, 1882. jan. 10. – Budapest, 1958. márc. 12.) hivatásos katonatiszt, 1935-től tábornok vezényelte. Életrajza: BANGHA 1990. 273–274. arcképpel. A fényképeken megfigyelhető, hogy a testőr legénység az 1895M Mannlicher puska mellett még ismétlőpisztolyt is viselt. Ez később elmaradt a felszerelésükből.

²⁸ Kozderka László (Nyitraadvék, Nyitra vm., 1890. dec. 13. – Veszprém, 1960. ápr. 11.) hivatásos katonatiszt, ezredes. 1909-ben avatták fel zászlóssá a budapesti cs. és kir. Gyalogsági Hadapródiskolában. 1913. okt. 30-tól hadnagy a cs. és kir. 86. (szabadkai) gyalogezrednél. 1915-ben már főhadnagy ugyanott. 1942-ben ezredes, a m. kir. 17. (nagykanizsai) honvéd gyalogezred parancsnoka az orosz fronton. 1942. nov. 1-jén helyezték nyugállományba. Komjáthy László veszprémi polgármester vője (Erzsébet leánya férje). Hagyatéka az LDM-TGY-ben ltsz. 2015.184.4.–2015.184. 20. Közös sírban Komjáthy Lászlóval az Alsóvárosi temetőben.

²⁹ Az ekkor készült fényképek alapján Komjáthy már inkább a zászlószentelés helyszínén, a jutasi táborban beszélhetett, bár az is elképzelhető, hogy mindkét helyszínen. A vasútállomáson készült felvételt nem ismerem.

³⁰ A Veszprémvármegyei Múzeum új épületét 1925. május 24-én avatta fel a kormányzó. A Veszprémvármegyei Múzeum Megnyitása. *Veszprémi Hírlap*, 1925. máj. 31. 1–2.

Vajtafy Ottó alezredes, az altisztképző intézet parancsnoka fogadja a kormányzót az intézet bejáratánál. Forrás: LDM–TFGy 69.3640.

pompás virágcsokrot a kormányzónénak. Innét a vendégek a közeli altisztképző intézet kapujához hajtottak. Itt a katonai nevelésügyek vezetője és az intézet parancsnoka fogadta a kormányzói párt. A kormányzó megszemlélte a kivonult csapatokat. (A csapatok díszöltözetet viseltek. A rendben és sorban álló növendékek csertölgylevéllal díszített rohamsisakot, a gyalogosok pantallóval, a huszárok és tüzérek csizmával. Tisztjeik az 1924 M (mögleghetősen anakronisztikus és túlzottan színpadias és ezért közutálatnak örvendő, Lohengrin-sisaknak csúfolt) alumínium dísz sisakot,³¹ fém bogláros 1924M díszövet³² és csizmát. A kormányzó környezetében volt tiszték rendben és soron kívüli díszben: darutollas Bocskai-sapkával, rendjeleikkel és kitüntetésekkel, vállszíjas bőr derékszíjjal, karddal, pantallóban, félcipőben jelentek meg. Csak József kir. herceg, tábornagy viselte bőr derékszíj helyett az 1924M díszövet.) A Főméltóságos asszonynak az intézet nevében két növendék virágcsokrot nyújtott át.

Miután a magas vendégek elhelyezkedtek a díszsátorban, megszólalt a volt m. kir. 31. veszprémi honvéd gyalogezred ezüst díszkürtje, és kezdetét vette az ünnepség.³³

³¹ BARCY 1991. 236–237., 239.; TÓTH 2007. 8–9., 48. színes fotón a sisak tábornoki változata (a könyvet Baczoni Tamás írta); CS. KOTTRA–KREUTZER–BACZONI–TÖLL 2000.; BACZONI 2012. 66–67. több színes fotóval.

³² BARCY 1991. 236–237., 239.; TÓTH 2007. 9., 48. színes fotó (a könyvet Baczoni Tamás írta).

³³ Veszprém város a kostanjevicai ütközetben (X. isonzói csata) 1917. máj. 23–25. között tanúsított helytállásáért (48 óra alatt 17 ellenséges rohamot vertek vissza) a csata első évfordulóján egy-egy ezüst díszkürtöt ajándékozott a város két háziezredének (m. kir. 31. honvéd gyalogezred, m.

Horthy Miklós kormányzó és környezete: jobb oldalan a kormányzóné, vele szemben József kir. herceg, annak jobb oldalán Görgey György testőr ezredes, a testőrség parancsnoka az ünnepség kezdete előtt.
Forrás: LDM–TFGy 69.3649.

Rott Nándor püspök papi asszisztenciával a tábori oltárnál. A növendék díszőrök fegyverrel tisztelegnek.
Forrás: LDM–TFGy 69.3644.

A szentmisét Rott Nándor veszprémi püspök celebrálta.³⁴ A mise alatt a Veszprémi Dalegyesület és a kegyesrendi gimnázium énekkara templomi énekeket és a Himnuszot adták elő. A dísztüzet az intézet tűzér növendékei adták.

A mise végeztével Komjáthy polgármester felajánlotta a kormányzónak a Veszprém város képviselőtestülete által az intézetnek ajándékozott zászlót. „Ezen tényével – hangsúlyozta – kifejezésre akarja juttatni azt a jó viszonyt, mely a polgárságot a katonasággal összefűzi, de a tény egyszersmind a mélyesges hála jele akar lenni, hogy e katonai intézmény a város területén létesült.”

Miután a kormányzó elfogadta a felajánlást, az oltárhoz vitt zászlót a zászlóánya tisztségét betöltő Purgly Magdolna, a kormányzó felesége, nemzetiszínű szalaggal övezett koszorúval díszítette fel, a megyéspüspök pedig felszentelte azt.

kir. 7. honvéd tábori ágyús ezred). A 31-esek díszkürtjét az 1. világháború után 1921. jún. 28-ig a 4/III. gyalogzászlóalj parancsnoksága, 1921. jún. 28-tól 1932. febr. 16-ig a Veszprémvármegyei Múzeum, 1932. febr. 6-tól a 4/III. gyalogzászlóalj parancsnokság (illetve az ezredmúzeum) őrizte. 1945-ben nyoma veszett, feltehetően elpusztult. HERCZEGH 1936. 272., 312.; RAINER 2017. 75–84.

³⁴ Rott Nándor (Bodenstadt, Morvaország, 1869. dec. 23. – Veszprém, 1939.márc. 3.) r. k. pap, 1917–1939 között veszprémi püspök. Életrajza: HAHN–ZSADÁNYI 1929. arcképpel; PFEIFFER J. 1987. 47–50.

Következett a zászlószegek beverése az előírt sorrendben és számban. A megyéspüspök az Isten dicsőségére 3 szeget vert be. A katolikus tábori püspökség képviselőjében árvai Nagy Bálint r. k. tábori esperes,³⁵ a protestáns tábori püspökség képviselőjében bátorkeszi Kiss Sándor ref. tábori lelkész,³⁶ a kormányzó, a kor-

A kormányzóné felkötözi zászlószalagját a zászlóra. A dízsátor előtt testőrök állnak őrségben. Forrás: LDM–TFGy 69.3654.

³⁵ Árvay Nagy Bálint hivatásos tábori lelkész, tábori esperes (alezredes), pápai prelátus. 1920-ban a tábori püspökség állományában szolgált százados lelkészként. 1926-ig a 2. (székesfehérvári) vegyesdandár vezető lelkésze. Zdravec Iván r. k. tábori püspök lemondása után és Révész István r. k. tábori püspök kinevezése előtt, 1926–1928 között a r. k. katonalelkészi hivatal (VKM I. B osztály) vezetője. BOROVI 1992. 145., 205., 279.

³⁶ Vitéz nemes bátorkeszi Kiss Sándor (Szentkirályszabadja, Veszprém vm., 1890. dec. 1. – ?) ref. lelkész, hivatásos tábori lelkész, 1942. szept. 30-óta m. kir. tábori főesperes (ezredes). Az 1. világháborúban a m. kir. 3. (debreceni) honvéd gyalogezred zászlósaként kitüntették az Arany- és az 1. oszt. Ezüst Vitézségi Éremmel. 1923-ig Veszprémben volt hitoktató lelkész. 1924-ben vitézzé avatták. 1924–1926 között Köveskálón lelkész. 1926-tól a Veszprém-jutasi Honvéd Altisztképző és Nevelő Intézet tábori lelkésze. 1939–1944 között a Ludovika Akadémia lelkésze. 1942. dec. 5-én kitüntették a Magyar Érdemrend tisztikeresztjével. 1944. nov. 1-től – miután Soltész Elemér prot. tábori püspök a Szálasi-puccs után beteget jelentett – a Kőszegre települt prot. tábori püspökség irodaigazgatója volt püspökhelyettesként. 1946. jún. 16-án még a prot. tábori püspökség állományában szolgált. 1947 decemberében még felszentelte a budapesti őrzászlóalj csapatzászlaját Dinnyés Lajos jelenlétében. A honvédelmi miniszter 1949. február 1-gyel nyugállományba helyezte. Vitézek albuma 1939. 256.; RAINER 1944. 363. Nr. 75., 368.; BOROVI 1992. 217. (arcképe), 218., 238., 296.; RADA 1998. 378. (alsó kép), 441., 522., 524., 528., 534., 642.; S. LACKOVITS 2001. 192. *Magyar Nemzet*, 1947. aug. 15. 1. *Honvédségi Közlöny* 1948. dec. 6. 547.

mányzóné zászlóánya („*Hazádnak rendületlenül...*” jelmondattal), József kir. herceg, tábornagy („*Magyarország feltámadásáért!*” jelmondattal), majd következtek a többiek, köztük Vajtafy alezredes, iskolaparancsnok, Görgey György ezredes, testőrparancsnok és Komjáthy László polgármester is.

*Komjáthy László polgármester beveri a zászlószeget a zászlóba.
A zászlótartó és a polgármester között – háttérben – Vajtafy Ottó alezredes áll.
Forrás: LDM–TFGy 69.3678.*

A zászlószegek beverői beírták a nevüket az ezen alkalomra készített díszalumba. A szegbeverés alatt a két dalárda alkalmi énekekkel gyönyörködtette a hallgatóságot. Sikert aratott Nováky József honvéd huszárfőhadnagy „*Lobogj magasán hófehér zászló!*” című alkalmi ódája, amelyet Keller Lajos főgimnáziumi tanár zenésített meg, s a gimnázium énekkara énekelt.

A szegbeverés után árvai Nagy Bálint tábori esperes és batorkeszi Kiss Sándor tábori lelkész mondtak beszédet,³⁷ majd a kormányzó rövid beszéd mellett (méltatva annak jelentőségét) átadta a zászlót az altisztképző intézetnek.

A zászlóátadás után következett a negyedéves növendékek esküvétele levett rohamsisakkal, esküre emelt kézzel, miközben a tisztek kirántott karddal álltak. Vajtafy

³⁷ Érdekes kérdés, hogy vajon hogyan viszonyulhatott a Szűz Máriás zászlóhoz batorkeszi Kiss Sándor ref. tábori lelkész? 1920-ban pl. Zadravec István apostoli tábori helynök, c. püspök választott jelmondata (Pro regno Mariano = Mária országáért) és címere (Magyarok Nagyasszonya) többszörös támadási felületet és feszültséget okozott a katolikus és protestáns katonalelkészek között. BOROVI 1992. 144., 150–151.

*A zászlóavatáson közreműködő tábori lelkészek: balra Nagy Bálint r. k. tábori esperes, jobbra a beszédjét tartó Kiss Sándor ref. tábori lelkész. A zászló mellett (csizmában) Vajtafy Ottó alezredes, iskolaparancsnok. A zászló másik oldalán álló főhadnagy szabálytalanul pantallót visel cipővel, csizmanadrág és csizma helyett.
Forrás: LDM–TFGy 69.3650.*

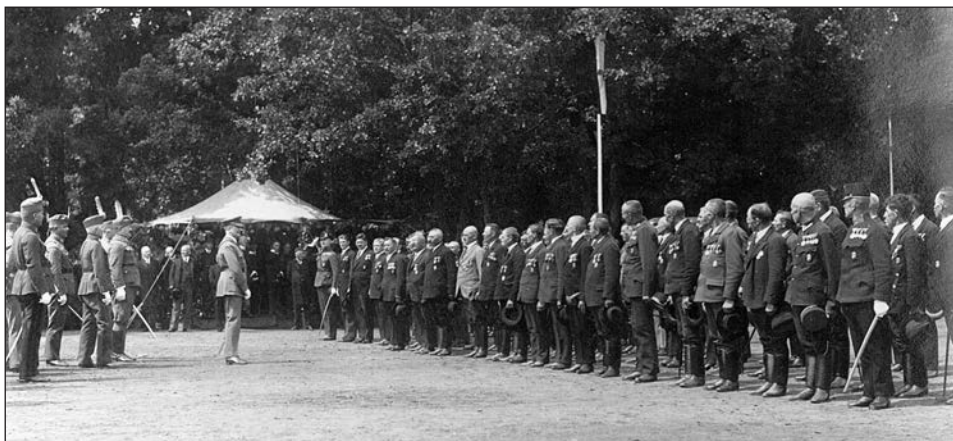

*Horthy Miklós kormányzó méltatja a zászló jelentőségét.
Forrás: LDM–TFGy 69.3652.*

A végzett növendékek eskütetele. Jobbszárnyon pantallóban, karabéllyal a gyalogosok, balszárnyon csizmában, karddal a huszárok és tüzérek. Forrás: LDM–TFGy 69.3684.

alezredes iskolaparancsnok rövid beszédben figyelmeztette a végzős hallgatókat kötelességeikre. Ezután a kormányzó megszemlélte a megyei vitézeket. Utána a növendékek alakulatai és a vármegyei vitézek (utóbbiak Érdy Kálmán ezredes, megyei vitézi székkapitány vezetésével) díszmenetben vonultak el a kormányzó és kísérete előtt.

A kormányzó megszemléli a vármegyei vitézeket. A vitézek jobb szárnyán egy csendőr-, bal szárnyán egy rendőraltiszt áll. Forrás: LDM–TFGy 69.3688.

Az ünnepséget a növendékek fegyelmezett és rendkívül impozáns katonai és sport bemutatója (szabadgyakorlatok, lovas mutatványok, tüzér, kerékpáros, rádió, hajtó, hídépítő (mindössze 9 perc alatt készült el a hadihíd) gyakorlatok, végezetül a csonka

*Az ünnepséget záró, Magyarország feltámadását jelképező irredenta élőkép.
Forrás: LDM-TFGy 69.3692.*

haza feltámadását jelképező élőkép zárta. Az egy óraker kezdődő díszében elsőként vitéz bulcsi Janky Kocsárd lovassági tábornok, a m. kir. Honvédség főparancsnoka³⁸ köszöntötte fel a kormányzót.

A délután folyamán a vendégek Veszprémbe mentek, ahol a MOVE³⁹ sportünnepélyén vettek részt. (A sajtó ennek lefolyásáról is tudósított, de ez nem tartozván tárgyunkhoz, mellőzzük.)

Az újságírók meglehetősen részletesen számoltak be az eseményekről, viszont sehol nem említették meg, hogy a zászlót Nagy Sándor festő és iparművész⁴⁰ (Németbánya, Veszprém vm. 1868. május 18. – Gödöllő, 1950. március 14.), a gödöllői művésztelep⁴¹ jelese tervezte. Ez csak a közelmúltban derült ki, amikor Óriné Nagy

³⁸ Janky Kocsárd, bulcsi (Déva, 1868. febr. 11. – Debrecen, 1954. okt. 20.) hivatásos katonatiszt, lovassági tábornok, 1925–1930 között a m. kir. Honvédség főparancsnoka. HOFMANN–HUBKA 1943. 156–158.; SHVOY 1983. 11., 61–62., 68–69., 71., 74., 76., 79., 81–82., 84–87., 89., 92., 94–96., 98., 100–105., 107–108., 121., 128., 288., 339–340.

³⁹ MOVE = Magyar Országos Véderő Egyesület. 1918. nov. 15-én a világháború frontjairól hazatérő hivatásos és tartalékos tisztek által alapított irredenta, fajvédő, félkatonai szervezet. 1919. febr. 22-én a kormány működésüket betiltotta. Ezután illegálisan működtek, majd a kommün bukása után betiltásukat hatálytalanították. 1920-tól katonai érdekvédelmi szervezetként tevékenykedtek 1944-ig. Az egyedüli szervezet volt, amelyet a német megszállás (1944. márc. 19.) után sem számoltak fel. SZÍJJ–RAVASZ 2000. 478.

⁴⁰ Nagy Sándor életéről, tevékenységéről: RÉVAI 1916. 14: 184., 1935. 21: 618.; ZÁDOR–GENTHON 1967. 3: 422.; RUZSA 1974.; R. GELLÉR 1978.; ARADI–NÉMETH 1981. a névmutatóban megjelölt oldalakon; V. FODOR 1994. 17–25.; GÉCZI–GOPCSA 1999. stb.

⁴¹ A gödöllői művésztelepről: GELLÉR–KESERŰ 1987.; GELLÉR–G. MERVA–ÓRINÉ NAGY 2003.

Cecília, a Gödöllői Városi Múzeum művészettörténésze megküldte Nagy Sándor egy olyan zászlótervének a rajzát a veszprémi Laczkó Dezső Múzeumba, amelyen, a zászlólapon lévő Patrona Hungariae alak háttérében a veszprémi Vár ábrázolása is látszik, gondolván, hogy mi esetleg pontosan tudjuk, milyen zászló lehet ez.⁴²

Sipos Anna művészettörténész kollégám hozzám fordult segítségért. Bár elsőre nekem sem sikerült az azonosítás, de miután Gödöllőn előkerült Komjáthy László veszprémi polgármester a zászló ügyében Nagy Sándorhoz írt levele (1926. febr. 28.),⁴³ amelyben az „altiszti zászlót” említette, egyértelművé vált, hogy a Jutasi Honvéd Altisztképző zászlajáról van szó.

A zászló feltételezhető mérete kb. 140×160 cm lehetett, mindkét oldala fehér színű volt, szabad oldalait vörös és zöld farkasfogak szegélyezték. A két hosszoldalt 8–8, a szabad rövid oldalt 7 db. Bal oldalán Magyarország Védasszonya állt a holdsarlón, glóriás fején a magyar Szent Koronával, jobbában kettős kereszt esztergomi országalmával, baljában a kis Jézussal. Hosszú, kibontott haja derékon alul leért, alakjából fény sugárzott a lábai mögött hátul, K-felől látszó veszprémi Várra.⁴⁴ Szűz Mária alakja alatt volt olvasható a zászló jelmondata: „SOK SZENVEDÉS UTÁN JOBB JÖVŐT REMÉLVE”. A zászló jobb oldalán egyenes állású, csücsköstalpú pajzsban Magyarország Szent Koronás színes kiscímere volt látható. Bár csak a Madonnás oldal tervrajzát ismerjük, de a Szent Koronából sugárzó fénysugarak erősen emlékeztetnek a Szent Szűzből áradó fénysugarakra, így feltételezhető, hogy a címeres oldalt is Nagy Sándor tervezhette. A Madonnás oldal tervrajza nem a teljes zászlólapot, hanem csak Mária alakját tartalmazza, a zászló szélén található farkasfogak nem kerültek ábrázolásra. Ezért állhatott elő az a sajátos és némileg suta helyzet, hogy a szűz glóriája

*A m. kir. Veszprém–Jutasi honvéd
Altisztképző és Nevelő Intézet
zászlajának magyar címeres oldala.
Jól látszanak a zászlószalagok is.
Forrás: LDM–TFGy 69.3635.*

⁴² Mindkét veszprémi zászlótervrész közlésének engedélyezését a Gödöllői Városi múzeum munkatársainak, Kerényiné Bakonyi Eszter igazgatónak és Öriné Nagy Cecília művészettörténésznek köszönöm.

⁴³ A levelet említi: ÖRINÉ NAGY C. 2007. 40.

⁴⁴ A Várbeli székesegyház természetesen már az 1907–1910-es Aigner Sándor-féle átépítés utáni külsejét mutatta. A székesegyház átépítéséről: KARLINSZKY–VARGA 2010.; KARLINSZKY–VARGA 2011.

felül vízszintesen lecsapott (nyilván itt már a farkasfogakkal számolhatott a művész). A zászlóhoz – fényképek tanúsága alapján – legalább két zászlószalag tartozott. Egy nemzeti színű,⁴⁵ az egyik ág fehér sávjában „*Hazádnak rendületlenül...*”, a másik ág fehér sávjában „*Horthy Miklósné*” felirattal (a kormányzóné adománya) és egy fehér, Veszprém város színes címerével⁴⁶ (Komjáthy László polgármester adománya).⁴⁷ A zászlószentelés fotóiból fényképalbumot állítottak össze, 63 db felvétellel. Ennek egyik példányát a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum őrzi.⁴⁸

A fényképek a katonák mellett az ünnepség civil résztvevőit is megörökítették, ám Nagy Sándort sehol nem látjuk közöttük. Valószínűleg nem vett részt a zászlószentelésen. Művészekre jellemző módon, vélhetőleg nem érezte volna jól magát a számára idegen környezetben.

Ezek után próbáljuk meg elhelyezni, beilleszteni a zászlót a korszak hazai katonai zászlói közé.

A zászlószentelési ünnep civil résztvevői a szentmise alatt.

Forrás: LDM–TFGy 69.3645.

⁴⁵ 1938 után nemzetiszínű zászlószalagot csak az államfő adományozhatott. CS. KOTTRA 2012. 94.

⁴⁶ Veszprém város címeréről: FÖLDESI 2015. 1938 után a zászlószalagokon nem szerepelhetett az adományozó címere. Kivételt képezett 1942-től az ú. n. Kormányzói zászlószalag, amelynek egyik ágát a „*Hazáért Mindhalálig*” felirat és Magyarország kiscímere, másik ágát „*Vitéz nagybányai Horthy Miklós*” felirat és a kormányzó családi címere ékesítette. Ezt a harctéren kitűnt alakulatok kaphatták meg. CS. KOTTRA 2012. 94.

⁴⁷ FÖLDESI F. 2010. 56–60., 173., 175. több az eseménykor készült fotóval, valamint a kötet borítóján a zászló Szűz Máriás oldalának fényképével.

⁴⁸ A m. kir. Jutasi Altisztképző és Nevelőintézetnek 1926. VIII. 8-án megtartott zászlószentelési ünnepélye. Az album mérete: 25×35,7 cm. LDM–TFGy 69.3635–69.3698. (Szerzeményi Napló II. (1923–1936) 28. oldal, Veszprém város 13 565/1926. számú letétje, 1926. okt. 12.). Az albumban a fényképek sorrendje nem mindig követi az ünnepség időrendjét!

A zászlószentelési ünnep többségében civil résztvevői. Forrás: LDM–TFGy 69.3646.

Az 1919-es tanácsköztársasági időszak lezárultával – amikor természetesen a zászlókon sem lehetett nemzeti jelképeket használni – a Nemzeti Hadsereg (1922 januárjától újra m. kir. Honvédség) zászlóhasználatát sajátos kettősség jellemezte. Az ország katasztrofális anyagi helyzete nem tette lehetővé, hogy a hadsereg alakulatait és intézeteit új zászlókkal lássák el. Ezért részben az 1918 előtti honvédség 1869 M csapatzászlóit⁴⁹ használták továbbra is. Jóllehet ezek a zászlók Magyarország középcímert (tehát a társországok címereit is, viszont még Fiume címere nélkül) és I. Ferenc József király névbetűjét hordozták, amely ábrázolások már nem feleltek meg az új hatalmi, politikai állapotoknak. Ráadásul a zászlók többsége a több évtizedes használatból már meglehetősen megviselt, elrongyolódott állapotban volt. Másrészt lehetővé tették azt is, hogy az egyes csapatok helyőrségéül szolgáló települések, illetve azoknak lakói zászlókat adományozhassanak az alakulatoknak. (Természetesen ilyenkor az adományozók viselték a zászlókészítés és adományozás összes költségeit).⁵⁰

A fővezérség 1919-es határozata alapján a közönség által felajánlott zászlók nagysága a volt hadseregnél használatoshoz hasonló.⁵¹ A zászló alapja fehér selyem, szegélyét 10 cm széles sávban piros-fehér-zöld, egymásmellé „háromszög alakban kidolgozott csíkok” (a csíkokat utóbb pártázatra javították) alkotják. „A zászló egyik oldalán Szűz Mária képével és a szokásos jelmondattal díszítendő, a másik oldalon mindaddig míg az államforma mellett a nemzet gyűlés nem döntött üresen hagyandó.”

⁴⁹ Az 1869 M csapatzászlóról: BERKÓ 1928. 27–28. a kötet borítóján zászlótartó őrmester színes ábrájával; KERÉKES 1971. 116–120., 14. ábra; CS. KOTTRA–KREUTZER–BACZONI–TÖLL 2000.; SÁGVÁRI 2010. 98–103. több fekete-fehér és színes ábrával.

⁵⁰ CS. KOTTRA 2003.

⁵¹ A m. kir. Honvédség 1869 M csapatzászlójának mérete 1,32×1,55 m volt. CS. KOTTRA 2003. 211.

A zászlórúd hossza 2,90 m, átmérője 3,5 cm volt. A zászlócsúcs alakját és nagyságát, továbbá a zászlószalagok méretét és az azokon szereplő jelmondatok megválasztását a közönség tetszésére bízták. (A rendelet azon kitétele, amely a zászlókon szokásos jelmondatokról szól, már a téma feldolgozójának, Cs. Kottra Györgyi muzeológusnak is szemet szúrt, hiszen a XIX. századtól kezdve sem a cs. (és) kir., sem a m. kir. honvéd hadizászlókon semmiféle felirat, jelmondat nem szerepelt, ezeknek a helye ugyanis hagyományosan a zászlószalagokon volt.)⁵²

Miután az adományozható zászlók külalakját a fenti határozat csak főbb vonalakban rögzítette, természetesen az adományozásra került zászlók eléggé tarka képet mutattak. Egyes zászlók teljesen eltértek az irányelvektől. Ilyen volt pl. a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének szegedi csoportja adományozta Szegedi (későbbi 9.) honvéd gyalogezred 1920-ban készült zászlaja. Ezen fecskefarkú(!) brokát zászló előlapján babér és tölgy koszorúban „MAGYAR NEMZETI HADSEREG” felirat, hátlapján hasonló koszorúban „PRO PATRIA” felirat volt látható.⁵³ A Tolnai gyalogezred 1921-es fehér színű, lángnyelvekkel díszített zászlaján csak a hátlapon volt ábrázolás: Szent István király felajánlja a koronát Szűz Máriának (ez egyben Tolna megye címerképe is volt)⁵⁴ és „MAGYAROK NAGYASSZONYA KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK” jelmondat.⁵⁵

A szabályozásnak többé-kevésbé megfelelő zászlókon egyaránt alkalmazták a kis és közép címet. Középcímer volt az 1. budapesti,⁵⁶ a 2. budapesti (1923),⁵⁷ a 6.⁵⁸ a 10.⁵⁹ és a 14. egri⁶⁰ honvéd gyalogezredek zászlain. Kiscímer a ceglédi (1920),⁶¹ a 11. debreceni (1920),⁶² a 13. miskolci⁶³ (1920) honvéd gyalogezredek és a m. kir. Testőrség⁶⁴ zászlain. Egyes zászlókon az adott tájegységre jellemző mintakincs is megjelent, pl. a 2. honvéd gyalogezred Szolnok város hölgyeitől kapott zászlaján a kalocsai hímzés, a 13. honvéd gyalogezred mezőkövesdi járástól kapott zászlaja szélein a Mezőkövesd vidéki saktáblaszerű nemzetiszínű hímzés. A debreceni 11. hajdúezred

⁵² CS. KOTTRA 2003. 210–211.

⁵³ CS. KOTTRA 2003. 212.

⁵⁴ Tolna vm. címeréről: CSÁKY 1995. 50. színes ábrával; HOPPÁL 2001. 126–127. egy fekete-fehér és egy színes ábrával.

⁵⁵ CS. KOTTRA 2003. 213.

⁵⁶ CS. KOTTRA 2003. 214., 216. három fotóval.

⁵⁷ CS. KOTTRA 2003. 214.; REIDER 2012. számos fotóval.

⁵⁸ CS. KOTTRA 2003. 213.

⁵⁹ CS. KOTTRA 2003. 213.

⁶⁰ CS. KOTTRA 2003. 213.

⁶¹ CS. KOTTRA 2003. 213.

⁶² CS. KOTTRA–KREUTZER–BACZONI–TÖLL 2000. a zászló Debrecen város címerével ellátott oldalának színes fotója; CS. KOTTRA 2003. 214–215.

⁶³ CS. KOTTRA 2003. 214–215. a zászló címeres oldalának fotójával.

⁶⁴ CS. KOTTRA 2003. 214.

zászlaját *Patrona Hungariae* alak helyett a református többségű Debrecen város címerével (zászlós Isten báránya, amely lényegében megegyezik a Tiszántúli Református Egyházkerület címerével, sőt a Magyarországi Református Egyház 1933-óta használt címerével is)⁶⁵ díszítették.

Mindezek ellenére az adományozott zászlók összességükben nagyjából megfeleltek az elvárásoknak és nem lépték túl a jó ízlés határait sem. Ráadásul sikerült ezeket megkímélni a korabeli közhangulat divatos (és esetenként „túlhajtott”) irredenta jelképeitől is. A zászlókon egyedül a közép címer, mint igéncímer utalt esetenként finoman, de egyértelműen a meglévő revíziós törekvésekre.

A zászlók feliratai között pl. a következőket találjuk: „*GYŐZELEM KÍSÉRJE, DICSŐSÉG KOSZORÚZZA*” (ceglédi gyalogezred), „*KERESZTYÉN MAGYAR HAZÁÉRT*” (11. honvéd hajdúezred), „*MINDENT A HAZÁÉRT – MEZŐKÖVESD JÁRÁS KÖZÖNSÉGE*” (13. honvéd gyalogezred), „*NAGY ASSZONYUNK, HAZÁNK REMÉNYE*” (14. honvéd gyalogezred). Jól illik ebbe a sorba a Jutasi Altisztképző zászlajának „*SOK SZENVEDÉS UTÁN JOBB JÖVŐT REMÉLVE*” jelmondata is. A jelmondatot Rhé Gyula régész⁶⁶ választotta, állítólag eredetileg Kecskeméty Mihály veszprémi nagyprépost⁶⁷ szavai voltak, aki ezekkel a szavakkal kért kegyelmet Veszprém városának a várost (Rákóczi hadainak korábbi megvendégelése miatt) elpusztítani készülő Siegbert Heister császári tábornagytól, a császári vezér péti táborában, 1704 májusában.⁶⁸

Hazai katonai tanintézetek közül a m. kir. Soproni Honvéd Főreáliskola (1898)⁶⁹ és a m. kir. Honvéd Ludovika Akadémia (felszentelve 1901. máj. 8.)⁷⁰ zászlait ismer-

⁶⁵ SZABADI 2018. 292. Debrecen és a Magyarországi Református egyház címereinek színes ábrájával.

⁶⁶ Rhé Gyula (Tiszaeszlár, Szabolcs vm., 1871. nov. 9. – Veszprém, 1936. nov. 16.) 1895-től vasúti tiszt, 1921-től felügyelő, 1910–1921 között jutasi MÁV állomásfőnök, régész, 1932–1936 között a Veszprémvármegyei Múzeum igazgatója. FETTICH 1963.; PALÁGYI 1991.; KÓPHÁZI 1994. 37–41.; BODÓ–VIGA 2002. 743–744.; RAINER 2017. 57–60.

⁶⁷ Kecskeméty Mihály (Kecskemét, 1646. szept. 29. – Sopron, 1710) r. k. pap, 1696–1710 között veszprémi nagyprépost és püspöki helynök. Életrajza: PFEIFFER 1987. 132–133.

⁶⁸ *Veszprémvármegye*, 1926. febr. 21. 3. A cikk adatai némileg pontatlanok. Kecskeméty nagyprépostot nem a péti táborban, hanem a veszprémi székesegyházban verték össze a császári katonák, de nem ölték meg. – Erre a cikkre Földesi Ferenc barátom hívta fel a figyelmemet. Segítségét megköszönöm.

⁶⁹ KERÉKES 1971. 121.; SÁGVÁRI 2010. 102–103. A zászló egyes részleteiben eltért az szabványos 1869 M zászlóktól. Mérete csak 98×138 cm volt. A közép címer tartalmazta Fiume címerét is. Zászlórúdja nem vörösre, hanem fehérre festett volt.

⁷⁰ BACHO 1930. 633–649. több ábrával; RADA 1998. 117. a felszentelést ábrázoló festmény képe, 727–784. számos ábrával, kimerítően tárgyalja a zászló (főleg 1945 utáni emigrációbeli) történetét is; SÁGVÁRI 2010. 98. a zászlóavatásról készült festmény fotója, 102–103. Ez a zászló is eltért némileg a szabványostól. A közép címer itt is tartalmazta Fiume címerét, oldalai nem voltak karéjosak, az angyalok nem lebegő, hanem álló helyzetűek voltak.

jük. Mindkettő fehér színű, vörös-zöld pártázatos szegélyű zászló, Magyarország középcímerevel, de kivitelük egyes részletekben némileg eltért a szabványostól. A Jutasi Altisztképzőnek a tisztképző iskolák azonban legfeljebb csak igen-igen távoli rokonai lehettek, hiszen 1918 előtt, de a Horthy-kor elején is 1924-ig az altiszti sarjadék nevelése, kiképzése kizárólag a csapatoknál folyt, központi altiszti iskola nem létezett.

A Horthy korszakban – eltekintve az 1920 M lovassági zászlótól, amelyet a huszárezredekén kívül a tábori tüzérsztyályok is használtak⁷¹ – csak 1938 decemberében rendszeresítették az első (1938 M) csapatzászlókat, amelyek 1945-ig maradtak használatban. A fehér alapszínű, szélein vörös-zöld farkasfogas⁷² zászló, bal oldalát a földgolyón álló, Patrona Hungariae alakja (a reálsan ábrázolt magyar királyi koronázási jelvényekkel: Szent Korona, jogar, országalma, utóbbit a Mária bal karján ülő kis Jézus fogta a bal kezében), jobb oldalát Magyarország 1915-ös (angyalok tartotta, koronás) középcímere díszítette. A zászlók három szabad oldalát nemzetiszínű zsinór szegélyezte, két szabad sarkukon nemzetiszínű bojt lógott. A zászló többféle méretben készült, a gyalogságnak 120×140 cm, a lovasságnak, tábori tüzérségnek 80×80 cm, a kerékpárosoknak, gépkocsizó lövészeknek, majd a gépvontatású és légvédelmi tüzéreknek, a páncélosoknak, a műszaki csapatoknak is 40×40 cm méretben. A legkisebb méretű zászlókat egy „G” alaphangú ezüst kürtre felszerelve hordozták.⁷³ A gyalogsági zászlókat nem csak a gyalogezredek és önálló zászlóaljok, hanem – Cs. Kottra Györgyi zászlótörténész szerint – a Ludovika Akadémia, a honvéd főreáliskolák és a csapataltisztképző iskola (Jutas – R. P.) is megkapták.⁷⁴ Ez a megállapítás további problémákat vet fel. Közismert, hogy a Ludovika Akadémia 1938 után is eredeti, 1901-ben felavatott zászlaját használta egészen a háború végéig. Ezt követően a zászló megjárta a nyugati emigráció számos stációját, majd 1992. augusztus 17-én hazakerült a Hadtörténeti Múzeumba.⁷⁵ Nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy a Jutasi Altisztképző sem kapott 1939-ben új zászlót (1926-ban adományozott zászlajuk ekkor még csak 13 éves volt), legalábbis egyelőre nincs tudomásunk ilyenről.

⁷¹ KERÉKES 1971. 129. 268. jegyzet; BARCY 1991. 235.; KATKÓNÉ BAGI-ORBÁN 2003. 96. Nr. 67. 1920 M lovassági zászló 1938 utáni példánya 3 színes fotóval; CS. KOTTRA 2012. 94–95.

⁷² A gyalogsági zászló hosszoldalain 12-12 db, szélességi oldalain 10-10 db farkasfogat találunk, a többi zászlón mindegyik oldalon 9-9 darabot. KERÉKES 1971. 129. 273. jegyzet.

⁷³ Az 1938 M csapatzászlókról: KERÉKES 1971. 129–130.; BARCY 1991. 235.; CS. KOTTRA–KREUTZER–BACZONI–TÖLL 2000.; TÓTH 2007. 91. és a hátsó borítón a kürtzászló színes ábrája; CS. KOTTRA 2012. 94–95.

⁷⁴ CS. KOTTRA 2012. 94.

⁷⁵ RADA 1998. 727–784. Az *Új Idők* (szerk. Herczegh Ferenc) XLVI. évf. 21. számában (1940. máj. 19.) az 526. oldalon megjelent egy fénykép, „Zászlószentelés a Ludovika Akadémián” felirattal, minden további információ nélkül. A képen egy 1938 M gyalogsági csapatzászlóra köt nemzetiszínű zászlószalagot a kormányzóné, a kormányzó jelenlétében. A zászló nagy valószínűséggel nem a Ludovika Akadémia, hanem valamilyen más csapattest számára készülhetett.

A Horthy korszak katonai zászlóinak tervezőiről, kivitelezőiről nem ismertünk biztos forrásokat. A Honvédség általában az Oberbauer céget (Budapest, IV. Váci utca 41.) javasolta a zászlók kivitelezésére.⁷⁶

A Jutasi Altisztképző zászlójának tervezőjét azonban most sikerült azonosítani Nagy Sándor festő és iparművész személyében. A gödöllői művésztelep jelese pályafutása alatt rendkívül sokféle anyaggal és technikával dolgozott. Bár talán művészetének ez az egyik legkevésbé feltárt területe, már az eddigi kutatás is ismert néhány általa tervezett zászlót: 1.) Veszprémi Dalegyesület zászlaja (1909),⁷⁷ 2.) a Gödöllői Iparos Ifjúsági Önképzőkör zászlaja (1924 után),⁷⁸ 3.) Országos Cserkész Zászló (1927),⁷⁹ 4.) Országos Levente Zászló (1927).⁸⁰ Közülük az Országos Cserkész Zászló és az Gödöllői Iparos Ifjúsági Önképzőkörének zászlaja ma is megvan. Előbbi a Magyar Nemzeti Múzeum Textil Gyűjteményében, utóbbi a Gödöllői Városi Múzeumban (ltsz. 2007.2.) található. Az általa tervezett zászlókhöz mostantól kezdve már hozzásorolhatjuk a Jutasi Altisztképző Intézet zászlaját is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Rövidítések

LDM–TFGy = Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém – Történeti Fénykép-gyűjtemény

MNL–VEML = Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, Veszprém

VMMK = Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei

VH = Veszprémi Hírlap

VSz = Veszprémi Szemle

ARADI Nóra főszerk.–NÉMETH Lajos szerk. (1981): *Magyar művészet 1890–1919*. 1–2. kötet. Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoport. Akadémiai Kiadó, Budapest.

BACHÓ László, dezséri szerk. (1930): *A Magyar Kir. Honvéd Ludovika Akadémia története*. A M. Kir. Honvéd Ludovika Akadémia kiadása, Budapest.

BACZONI Tamás (2012): *Az 1924 M tiszti díszsisak*. In: ZÁVODI Szilvia (szerk.): *100 év 100 műtárgy a XX. század hadtörténetéből*. Jellemző műtárgyak a Hadtörténeti Múzeum gyűjteményeiből. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest. 66–67.

⁷⁶ CS. KOTTRA 2003. 217.; CS. KOTTRA 2012. 95.

⁷⁷ *Magyar Iparművészet* 12. évf. 8. szám (1909) 328–329. 337–338. ábra és VII. (színes) melléklet; RAINER 2018.

⁷⁸ ŐRINÉ NAGY 2007. 79. Nr. 126., 80. Nr. 141., 119. színes ábrával és a zászló tervrajzával.

⁷⁹ FERENCZYNÉ SEDLMAYR 2002. 423., 424. 6. (színes) kép, ŐRINÉ NAGY 2007. 40., 119. a zászló színes fotójával.

⁸⁰ ŐRINÉ NAGY 2007. 40.

- BANGHA Ernő (1990): *A Magyar Királyi Testőrség 1920–1944*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- BARCY Zoltán (1991): *Évszázadok egyenruhái*. Magyar Honvédség Ruházati Szolgálatfőnökség, Budapest.
- BERKÓ István szerk. (1928): *A Magyar Királyi Honvédség története 1868–1918*. M. Kir. Hadtörténelmi Levéltár, Budapest.
- BODÓ Sándor–VIGA Gyula főszerk. (2002): *Magyar múzeumi arcképcsarnok*. Budapest.
- BOROVI József (1992): *A magyar tábori lelkészet története*. Zrínyi Kiadó, Budapest.
- CSÁKY Imre (1995): *A Magyar Királyság vármegyéinek címerei a XVIII–XIX. században*. Corvina, Budapest.
- CSISZÁR Miklós szerk. (2014): *A Polgármester és Városa. Dr. Komjáthy László 1911–1929*. Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata. Veszprém.
- CS. KOTTRA Györgyi–KREUTZER Andrea–BACZONI Tamás–TÖLL László (2000): *Kard és koszorú. Ezer esztendő katonai jelképeiből*. Kiállításvezető. Hadtörténelmi Múzeum, Budapest.
- CS. KOTTRA Györgyi (2003): *Szabálytalan szabályosok. Gyalogsági zászlók a két világháború között, 1919–1938*. – Disorderly Orderlies. Infantry Flags Between the Two Worlds Wars, 1919–1938. – Unregelmässige Regelmässige. Fahnen der Infanterie zwischen den beiden Weltkriegen, 1919–1938. A Hadtörténelmi Múzeum Értesítője 6. – Acta Musei Militaris in Hungaria 6. Hadtörténelmi Múzeum, Budapest. 209–219.
- CS. KOTTRA Györgyi (2012): *Az 1938 M csapatzászló*. In: ZÁVODI Szilvia (szerk.): 100 év 100 műtárgy a XX. század hadtörténetéből. Jellemző műtárgyak a Hadtörténelmi Múzeum gyűjteményeiből. HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Budapest. 94–95.
- FERENCZINÉ SEDLMAYR Krisztina (2002): *A legújabbkori textilgyűjtemény*. In: A 200 éves Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményei. Szerk.: Pintér János. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest. 418–425.
- FETTICH Nándor (1963): Emlékezés Rhé Gyulára (1871–1936). *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 1. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, 1963. 9–16.
- FÖLDESI Ferenc (2010): *Erős hit – erős akarat. A Magyar Királyi Veszprém-Jutasi Honvéd Altisztképző Intézet 1924–1944*. Veszprémi Szemle Várostarténelmi Közhasznú Alapítvány. Veszprém. Veszprémi Szemle Könyvek, 3.
- FÖLDESI Ferenc (2014): A Polgármester. Világégéstől a megerősödésig – korrajz dr. Komjáthy László polgármesterről. *Veszprémi Szemle*, 2014/2. 17–47.
- FÖLDESI Ferenc (2015): Sigillum civitatis Wesprimiensis – Veszprém város címer és pecsétábránálátának története. *Veszprémi Szemle*, 2015/3. 6–76.
- GELLÉR Katalin–KESERŰ Katalin (1987): *A gödöllői művésztelep*. Corvina Kiadó, Budapest.
- GELLÉR Katalin–G. MERVA MÁRIA–ŐRINÉ NAGY Cecília (szerk.) (2003): *A gödöllői művésztelep 1901–1920*. – The Artist' Colony of Gödöllő 1901–1920. Gödöllői Városi Múzeum, Gödöllő.
- GÉCZI János főszerk.–GOPCSA Katalin vendégszerk. (1999): Nagy Sándor (1869–1950). *Vár Ucca Tizenhét*, VII. évfolyam 2. szám. Művészetek Háza igazgatója, Fenyvesi Ferenc, Veszprém.
- HAHN Ferenc–ZSADÁNYI Oszkár szerk. (1929): *Veszprém megyei fejek*. Emlékalbum a vármegye egyházi, hivatali, tudományos, társadalmi és közgazdasági reprezentánsairól. A „Veszprém megyei fejek” Kiadóvállalat, Veszprém. (Oldalszámazás nélkül.)

- HAMANN, Brigitte szerk. (1988): *Habsburg lexikon*. Új Géniusz Kiadó, Budapest.
- HERCZEGH Géza (1936): *A m. kir. veszprémi 31. honvéd gyalogezred, a 31., 46. és a 79. honvéd menet zászlóalj, valamint a 31/I. népfölkelő zászlóalj története*. Sárik Gyula és Géza Könyvnyomdai Műintézete, Cegléd.
- HOFFMANN, Oskar–HUBKA, Gustav (1943): *Der Militär-Maria Theresien-Orden. Die Auszeichnungen im Weltkrieg 1914–1918*. Verlag „Militärwissenschaftliche Mitteilungen“, Wien.
- HOGYA György (1998): *A város szolgálatában. Veszprém város polgármesterei és tanácselnökei (XIX–XX. század)*. Veszprém.
- HOPPÁL Dezső (2001): *A történelmi Magyarország vármegyéinek címerei*. Cartographia, Budapest.
- JÁKÓI Bernadett (2010): A Bokrossy-dinasztia Veszprémben. *Veszprémi Szemle*, 2010/3–4. 39–53.
- KARLINSZKY Balázs–VARGA Tibor László szerk. (2010): *Centenáriumi album a veszprémi székesegyház újjáépítésének százéves évfordulójára 1910–2010*. Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Veszprémi Érseki Könyvtár, OOK-Press Kft., Veszprém.
- KARLINSZKY Balázs–VARGA Tibor László szerk. (2011): *Aedes jubilat. Tanulmányok a veszprémi székesegyház 1910. évi újraszentelésének tiszteletére*. Veszprém. A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 23.
- KATKÓNÉ BAGI Éva–ORBÁN Imre (2003): *Két évszázad zászlói*. A szegedi Móra Ferenc Múzeum zászlógyűjteményének katalógusa. Móra Ferenc Múzeum, Szeged.
- KEREKES Zoltán (1971): *Az Országos Hadtörténeli Múzeum zászlógyűjteménye*. – Die Fahnen-sammlung des Kriegsgeschichtlichen Landesmuseums. Az Országos Hadtörténeli Múzeum Értesítője 1. – Bericht des Kriegsgeschichtlichen Landesmuseums 1. Országos Hadtörténeli Múzeum, Budapest. 72–160.
- KESERŰ Katalin (1987): *A szövőműhely*. In: GELLÉR–KESERŰ 1987. 89–98.
- KÓPHÁZI Ferencné (1994): Laczkó Dezső és Rhé Gyula irodalmi munkássága. *Múzeumi Diárium*. Veszprém megyei múzeumi napló az 1994. esztendőre. Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, 1994. 34–41.
- Magyar Katolikus Lexikon (1993–2014): Magyar Katolikus Lexikon. 1–14. kötet. Főszerk.: Diós István. Szerk.: Viczián János. Budapest.
- LÉH István–KOLTAI András (1998): *A Magyar Piarista Rendtartomány történelmi névtára 1666–1997* – Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666–1997. Magyar Piarista Tartományfőnökség – Magyar Egyháztörténeli Munkaközösség, Budapest.
- MIHÁLYFI József–RUPERT Rezső (2017): *A veszprémi túság története*. Jegyzetekkel ellátta: Földesi Ferenc. Veszprém. Veszprémi Szemle Könyvek 10.
- NAGYNÉ Kozma Ildikó–SZABÓNÉ Vörös Györgyi szerk. (2014): *Sétál a család Veszprémben. A Nagy Háború nyomában (1914–1918)*. Első Világháborús Centenáriumi Emlékbizottság, Veszprém.
- ŐRINÉ NAGY Cecília (2003): *A Gödöllői szövőműhely*. In: GELLÉR–G. MERVA–ŐRINÉ NAGY 2003. 99–106.
- ŐRINÉ NAGY Cecília (2007): *A gödöllői szőnyeg 100 éve*. Gödöllő Város Önkormányzata, Kieselbach Archívum, Nemzeti Kulturális Alap, Budapest.
- ŐRINÉ NAGY Cecília (2019): *Nagy Sándor 150 (150 éve született Nagy Sándor) című emlékkiállítás*. Gödöllői Városi Múzeum, Gödöllő. /Gödöllői Múzeumi Füzetek 18./

- PALÁGYI Sylvia (1991): 120 éve született Rhé Gyula. *Múzeumi Diárium*. Veszprém megyei múzeumi napló az 1991. esztendőre. Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, 1991. 38–40.
- PFEIFFER János (1987): *A veszprémi egyházmegye történeti névtára. (1630–1950). Püspökei, kanonokjai, papjai*. Görres Gesellschaft, München. /Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae VIII./
- RADA Tibor (1998): *A Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia és a testvérintézetek összefoglalt története (1830–1945)*. I. kötet. Bánkuty E. Géza és a Gálos Nyomda B. T., Calgary–Budapest.
- RAINER Pál (2016): Fényképészek a hőskorban. *Séd*. Veszprémi kritikai lap. 2016. nyár, 55–57.
- RAINER Pál (2017): *31-es morzsák. Dokumentumok, adalékok, apróságok a m. kir. 31. (veszprémi) honvéd és népfölkelő gyalogezredek történetéhez és utóéletéhez 1914–1941*. Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém.
- RAINER Pál (2018): A Veszprémi Dalegyesület zászlaja. *Veszprémi Szemle*, 2020/2. 41–68.
- RAINER Rezső (1944): *A rendjelek és kitüntetések történelmünkben*. Szerkesztőbizottság: Felszeghy Ferenc–Rátvay Imre–Petrichevch György–Ambrózy György. Társadalmi Könyv- és Lapkiadó Vállalat, Budapest, é. n. (1944)
- REIDER Mónika (2012): *A Magyar Királyi 2. honvéd gyalogezred zászlószentelési ünnepe*. – The Consecration of the Flag of the Royal Hungarian 2nd Infantry Regiment. – Das Fahnenweihfest des königlichen ungarischen 2. Infanterie-Regiments. *A Hadtörténeti Múzeum Értesítője* 13. – *Acta Musei Militaris in Hungaria* 13. Hadtörténeti Múzeum, Budapest. 141–151.
- RÉVAI (1911–1935): RÉVAI Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája. 1–21. kötet. Révai Testvérek. Budapest.
- RUZSA György (1974): Adatok Nagy Sándor gödöllői festő- és iparművész életéhez. *Művészettörténeti Értesítő*, 23. évf. 1974/2. szám 152–155.
- R. GELLÉR Katalin (1978): *Nagy Sándor*. Corvina Kiadó, Budapest. A művészet kiskönyvtára.
- SÁGVÁRI György (2010): *A Magyar Királyi Honvédség és a honvédegyenruha 1868–1918*. Hadtörténeti Intézet és Múzeum és a Verlag Militaria közös kiadása, Budapest.
- SHVOY Kálmán (1983): *Titkos naplója és emlékirata 1918–1945*. Sajtó alá rendezte, a bevezető szöveget írta, magyarázó jegyzetekkel ellátta Perneki Mihály. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- S. LACKOVITS Emőke (2001): *Köveskál*. Száz magyar falu könyvesháza Kht., Budapest, é. n. (2001)
- SZABADI István (2018): *A magyarországi protestáns címer és pecséthasználat*. In: Kolléga Tarsoly István–Kovács Eleonóra szerk.: *Heraldika*. Tarsoly Kiadó, Budapest. *A Történelem Segédtudományai* II. 289–296.
- SZÍJJ Jolán–RAVASZ István szerk. (2000): *Magyarország az I. világháborúban*. Lexikon A-Zs. Petit Real Könyvkiadó, Budapest.
- TÓTH László szerk. (2007): *A Magyar Királyi Honvédség egyenruhái 1926–1945*. Uniforma Könyvek. Budapest.
- VARGA Béla (2009): *Veszprém város lexikona*. Varga Béláné kiadása, Veszprém.
- VARGA Béla (2014): *Veszprém megyei életrajzi lexikon*. Bővített és javított kiadás. Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém.
- Vitézek albuma (1939). Merkantil Nyomda, Budapest.

- V. FODOR Zsuzsa (1989): „*Isten áldja a tisztas ipart*”. *Iparosélet Veszprémben a két világháború között*. Tanulmányok a szabó, a vendéglős, a fényképész és a bérautós szakma történetéből. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém. Veszprémi Múzeumi Értesítő.
- V. FODOR Zsuzsa (szerk.) (1994): *Veszprémi művészek és mecénások a századelőn*. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém.
- ZÁDOR Anna–GENTHON István (főszerk.) (1965–1968): *Művészeti Lexikon*. 1–4. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest.